

TGV DEBATT

Januari 2018

SARA EDENHEIM: Den goda viljans feminism –
en kritisk analys av ett paradigm

DEN GODA VILJANS FEMINISM

En kritisk analys av ett paradig

SARA EDENHEIM

Saken är god, men argumenten är det inte. (Lyotard 1979: 106)

Var finns den akademiska debatten idag inom genusvetenskap och genusforskning? Med få svenska tidskrifter – bundna till att i första hand publicera forskningsresultat och temanummer – är utrymmet för diskussion litet och det utrymme som ges är oftast tillfälligt. Den dialog med mest kontinuitet inom svensk feminism under 2000-talet får nog sägas vara den om intersektionalitet (de los Reyes, Molina och Mulinari 2003; Lykke 2003; Carbin och Tornhill 2004). Sedan dess har den akademiska debatten mellan svenska genusforskare varit närmast obefintlig. Vi möts ibland i media i allmänt hållna uttalanden, men fördjupningar och intellektuella diskussioner är överlag svårfunna. I den här artikeln vill jag förstå hur och varför vi har hamnat där. Jag vill också bidra till vad jag hoppas kan bli just ett kontinuerligt samtal för att bryta det paradig vi numera alla ingår i och som jag här kommer att försöka identifiera. Jag tror nämligen inte att bristen på utrymme är det enda svaret på frågan varför diskussionerna lyser med sin frånvaro.

Menar jag att ingen vill diskutera de viktiga frågorna om nyliberalism, intersektionalitet och identitetspolitik inom dagens feminism? I media är identitetspolitik en ständig källa till både förvirring och frustration, i synnerhet på ledarsidorna i de liberala tidningarna, men även inom den feministiska sfären. Nyliberalismen och dess inverkan är mindre diskuterat i media, men har intagit en mer central position i den genusvetenskapliga forskningen på senare tid. Intersektionalitet har här ett tidsmässigt försprång som vandrande begrepp och kan nu återfinnas inte enbart i aktivistiskt språkbruk utan även hos utbildningskonsulter och i jämställdhetspolicys. Huruvida detta är en lyckad vandring eller inte är en debatt i sig som ännu väntar på att äga rum; att begreppet återfinns inom ett flertal skikt i den svenska offentligheten är dock ovedersägligt. På samma sätt är det onekligen så att identitetspolitik har debatterats bland anglofona feministiska forskare sedan tidigt nittital, då oftast som en del av diskussionerna mellan ståndpunktsfeminister, marxister och poststrukturalistiska feminister.

Det finns självfallet ingen vinnande sida i dessa diskussioner; som Clare Hemmings (2005a) påpekat finns det inget värde i att se feministisk forskning som en fråga om generationsuppökelse eller som del av en sorts framgångsdiskurs där nutiden alltid vet bättre än dåtiden (se även Edenheim 2010b; Lykke 2013). Det är inte heller en sådan position jag vill inta här. Även om det är tydligt att jag själv talar utifrån en poststrukturalistisk position är det mer värdefullt att synliggöra de olika positioner vi intar som forskare än att försöka framställa en viss feminism som ”överstökad”. Nu är

det förmodligen få läsare som skulle protestera mot denna inställning; vi har en lång tradition av att betona att det finns olika sorters feminismer, i pluralis, och att det är en tillgång snarare än en svaghet. Men jag vill med denna artikel visa hur det inom dagens svenska genusforskning faktiskt återfinns en tendens som går stick i stäv med denna föresats där en närmast holistisk feminism, genom att tillskriva sig en grund i gemenskap och känslor, utesluter viktiga konflikter och argument.

Det har varit svårt för mig att visa det problematiska med detta; problemet med gemenskap och känslor inom både forskning och politik är ju inte att de finns, utan att de inte går att argumentera för eller mot. Jag har också haft svårt att hitta genomgående exempel för att strukturera min analys och undvika att den baseras på spridda, enskilda och godtyckliga företeelser. Med hjälp av två nyutgivna böcker – *Hoppets politik: feministisk aktivism i Sverige idag* (Cuesta och Liinason 2016) och *Ambivalenser och maktordningar: feministiska läsningar av nyliberalism* (Fahlgren, Mulinari och Sjöstedt Landén (red) 2016) – blev det möjligt att identifiera och organisera dessa företeelser, och framför allt att lyfta dem bort från den individuella nivån då de båda är skrivna av etablerade och representativa genusforskare. Dessa verk är resultatet av två forskningsprojekt där *Hoppets politik* (HP) fokuserar på aktivism och ägnar den aktuella debatten om identitetspolitik stor plats, medan *Ambivalenser och maktordningar* (A&M) består av olika studier av nyliberalismens inverkan på både akademien och andra samhällsområden. HP är en samförfattad monografi skriven av en sociolog och en genusvetare och A&M är en antologi med bidrag från nio forskare från olika fält. Som plägar vara fallet med antologier är det stor skillnad mellan de olika bidragen och en del av artiklarna är inte särskilt passande exempel på den poäng jag vill göra – de är positionerade studier av nyliberal styrningsteknik inom ett specifikt område med relevanta referenser. Min analys baseras främst på A&M:s inlednings- och avslutningstexter och fokus ligger därför på dessa avsnitt med enbart några nedslag i ett par av artiklarna. Det bör även framgå att min artikel inte är en recension av böckerna; det är en genre som kräver andra frågeställningar som hade lyft fram andra sidor och perspektiv, både positiva och kritiska.

Båda böckerna vill alltså synliggöra och problematisera nyliberalismens betydelse i våra samtida samhällsstrukturer. Frågan om nyliberalismens förhållande till andra ideologier såsom socialism, liberalism och konservatism, liksom till gemenskap och emotioner, har, precis som identitetspolitikens roll och orsak, varit föremål för analyser, debatter och begreppsutveckling inom både feministisk forskning och närliggande fält. Vad som ofta kännetecknat sådana debatter och analyser är att forskare har argumenterat för sin position genom att hänvisa och förhålla sig till olika teoretiska begrepp och traditioner. Detta har inte enbart underlättat för andra akademiker att orientera sig i forskningsområdet – att synliggöra och argumentera för sin position har även hjälpt både författaren och läsaren att skapa sig en bild av sakernas tillstånd, vårt handlingsutrymme och vilka möjligheter det finns till förändring. Här är kanske debatten mellan Benhabib och Butler (1991-1995), publicerad i *Feminist Contentions* (Benhabib med flera 1995) rörande agentskapets gränser och möjligheter ett bra exempel där man kan se hur de båda utvecklas teoretiskt genom att de tvingas argumentera mot och med varandra (se Carlsson 2000 för en utmärkt sammanfattning av dialogen, samt en egen positionering).

Jag vill således understryka att värdet av positionering och argumentation har varit väsentlig för feministiska forskare inom alla områden och sidor i debatten: från strukturalistiska positioneringar såsom Hartmanns eller Yuval-Davies, ståndpunktsfeministiska såsom Hardings eller Hill Collins, till poststrukturalistiska såsom Butlers eller Spivaks (för att nämna några av de mer representativa). I grunden handlar det om att argumentera väl för sin sak för att på så sätt skapa tillförlitlighet, men även för att synliggöra likheter och skillnader. Därigenom uppnås meningsfulla debatter mellan olika positioner och i sin förlängning etiskt grundade ställningstaganden med samhällsrelevans. Akademiskt liv och kritisk forskning bygger i slutändan på möjligheten att, med Chantal Mouffes begrepp, skapa rum för agonism i syfte att undvika både den alltför affektiva antagonismen å ena sidan och den alltför handlingsförlamande och tankeställande konsensuspositionen å den andra (Mouffe 2005). Målet är att synliggöra varje positionerings grundläggande anspråk och därmed framställa det som ett *alternativ*, inte en dogm. Förmodligen krävs det inte att man är övertygad ”mouffian” för att hålla med om denna definition av vårt uppdrag som forskare. Det är ändå värt att begreppsliggöra denna inställning i dessa specifika termer. Jag menar att *HP*:s och *A&M*:s främsta bidrag, trots goda intentioner, går i stöpet på grund av en alltför stark inre feministisk konsensussträvan och en antagonistisk positionering mot det som man helst inte vill förknippas med. Detta sker framför allt genom hur forskningsfältet skrivs fram, en specifik form av referenshantering, samt ett outtalat antagande om att feminism inte behöver argumenteras för på just det sätt jag har beskrivit ovan. Feminismen blir då inte ett argument eller en kritik, som så pass teoretiskt skilda forskare som Judith Butler (1990) och bell hooks (1984) menar att det bör vara. Det blir en identitet, en känsla och en gemenskap. Problemet med identiteter och känslor är som sagt inte att de finns – det är knappast något vi kan önska bort – utan att de till skillnad från argument inte går att bemöta. De är även högst sårbara för vår tids specifika form av avpolitiseringar där förändring enbart kan tänkas på just identitets- och känslonivåer (Brown 2006c; Somek 2011). Jag vill således istället argumentera för att feministisk forskning som utgår från att agonism och tillit bör vara viktigare för feminismen idag än gemenskap och trygghet (se Ek och Safrankova 2015, samt Edenheim och Rönnblom 2014, 2016).

Jag fokuserar på vilken berättelse om feminismen *HP* och *A&M* vill berätta och hur temporala anspråk och referenser används för att underbygga den. Jag skriver medvetet berättelse i singularis, då det som båda verken har gemensamt är just en specifik berättelse, inte flera berättelser. Mitt angreppssätt är inte olikt Clare Hemmings (2005a, 2007) eller Lynne Pearce (2004) som båda har ett historiografiskt förhållningssätt till feministiskt historieberättande där “man inte letar efter en alternativ historia, utan undersöker villkoren för de dominanta berättelserna för att kunna fastställa vilket politiskt, epistemologiskt och ontologiskt arbete som de försöker åstadkomma [...]” (Hemmings 2007: 72; min översättning). Den berättelse vars villkor jag vill identifiera är varken en vit, heterosexuell medelklassfeminism eller dess kritiska alternativ. Det är en annan dominant berättelse som framträder som strukturerande för båda böckerna och den är i första hand av just det epistemologiska och ontologiska slaget, där den gemensamma drivkraften visar sig vara politisk konsensus genom assimilation av en rad motstridiga feministiska förhållningssätt till makt, politik och nyliberalism. Denna

Jag vill således istället argumentera för att feministisk forskning som utgår från att agonism och tillit bör vara viktigare för feminismen idag än gemenskap och trygghet.

”

berättelse är till stora delar uppbyggd på brottstycken av välkända teoretiker och deras begrepp, men utan ett synliggörande av deras ofta inkommensurabla positioneringar och argument. Kort sagt, det är en eklektisk berättelse som saknar den värdefulla insikten i de olika positioneringarna vilken en lyckad eklekticism skulle kräva. Detta har effekter på både framtida forskning och aktivism då, som Joan Scott påpekar, en sådan specifik eklekticism syftar till “att ignorera eller förbise skillnader, att skapa balans och harmoni, att stänga öppningen mot okända framtider” (Scott 2005: 116; min översättning). Just den feministiska framtiden är central i båda böckerna, men främst i *A&M* där den avslutande texten helt fokuserar på vikten av feministiska utopier. Jag avslutar därför den här artikeln med en diskussion på temat framtidsvisioner.

Feminismen idag - en känslagemenskap mot resten

Inspirerad av Hemmings (2005a, 2007) börjar jag med att identifiera de epistemologiska och ontologiska positionerna och går sedan vidare med att analysera på vilket sätt referens- och materialhantering bildar en underliggande berättelse om den goda feministiska gemenskapen, den autonoma feministiska känslan och en strävan mot feministisk samstämmighet. Denna berättelse är till stor del problematisk eftersom den är just outtalad; om Cuesta och Liinason hade börjat *Hoppets politik* med att skriva att de vill synliggöra och hylla urban, utomparlamentariskt och intersektionellt organiserad vänsteraktivism utifrån ett specifikt ståndpunktfeministiskt perspektiv hade positionen varit tydlig. Men nu säger de sig göra en studie av heterogena och representativa aktivistgrupper utifrån en ospecificerad feministisk position. Enbart en utesluten fråga identifieras av författarna: ”Att det blev dessa sju grupper innebär att frågor som de inte poängterar i sin kamp hamnar utanför vår studie. Mest påtaglig här är frånvaron av frågor kring funktionalitet” (HP s. 34). Representativitet definieras således helt av identitetspositioneringar, inte olika metoder eller ideologiska utgångspunkter. Kvinno- och tjejjourer, liksom landsbygdsorganisationer, utesluts också helt utan kommentar, som om de inte vore feministiska. Det är en homogen bild av aktivism som träder fram trots att författarna menar att urvalet ger ”ett mångfasetterat motstånd mot en dominant historieskrivning och samtida verklighet” där de utvalda grupperna ”upprättar länkar till en mångfaldig feministisk historieskrivning genom sin heterogena politiska praktik” (HP s. 38).

Vilka utåtriktade frågor driver då aktivisterna? Övriga överraskande nog återfinns få konkreta svar i boken: inte ens en sådan målinriktad organisation som Asylgruppen tillskrivs en konkret politisk intervention. Det mesta handlar om målsättningar för den interna organisationen och hur organisationen förhåller sig till andra aktivistgrupper. Det slår mig halvvägs in i boken att det kanske är en organisationsstudie jag läser: hur organiserar aktivisterna sig, hur får de nya medlemmar, vad gör de på sina möten, etcetera? Då hamnar ju det politiska innehållet självklart i skymundan. Men författarna försäkrar läsaren om att det är just detta som är det konkreta arbetet:

[Dessa koalitioner som feministiska aktivistiska grupper skapar] får konkreta effekter i gruppernas dagliga upplevelse av att vara engagerad i feministisk aktivism och det väcker kritiska reflektioner inom grupperna, till exempel omkring det feministiska vi:et. (HP s. 79f)

Bilden av aktivism för aktivismens skull framträder. En bild som inte alltid avspeglas i det empiriska materialet, men däremot verkar stämma med författarnas önskan om vad feminism borde vara: ett byggande av en gemenskap och en identitet, där fokus ligger på personlig utveckling och interna gruppdynamiker. Författarna menar att detta är ett exempel på en feministisk bildningsprocess som skapar ”nya subjekt för lärande” och har ”performativa aspekter och dekoloniserande effekter” (HP s. 156). De utbildningar/metoder som aktivisternas står för, menar författarna, är alla undantagslöst exempel på detta: utbildning i icke-diskriminerande kompetensbaserad rekrytering, insamling av kvinnors berättelser om sexuellt våld, namnsamling och nätkampanjer, en teateruppsättning med inriktning på katarsis för en publik där alla redan verkar känna varandra och en crowdsourcad musikvideo. Jag menar inte att förminska dessa aktiviteter, men vad gör just dessa aktiviteter dekoloniserande, hur antas de kunna anammas av fler än de redan tilltalade och hur skiljer sig det nya subjektet som de förväntas ge upphov till från det politiska subjekt vi redan känner till? Metoderna som beskrivs är ju trots allt inte i sig själva unika för vänstern och feminismen utan återfinns i princip i alla organisatoriska sammanhang längs hela den politiska skalan.

Sociologen Nikolas Roses (1999) kritik av de senmoderna gemenskaperna som ett konserverande svar på nyliberal styrning är högst relevant för författarnas beskrivning av aktivism som i första hand en emotionell gemenskap:

Men vänsterns versioner av identitetspolitik är enbart kommunitarismens spegelbild och de genomkorsas av likartade moralismer och likartade inkluderings- och exkluderingspraktiker. De är bundna till en djup-hermeneutik: en terapeutisk version av subjektivitet där hälsotillståndet är beroende av upptäckten, accepterandet och hävdandet av vem man verkligen är, av att umgås med dem som verkligen är samma och av kravet att man har en naturlig rätt att bli individuellt och kollektivt erkänd i den egna sanningens namn. (Rose 1999: 196; min översättning)

Aktivisterna ger många exempel på att det är denna sorts gemenskap de ingår i, men trots referenser till just Rose i *HP*, problematiseras inte aktivisternas och författarnas egen definition av feminism som i första hand en fråga om just gemenskap.

Nu framhåller författarna att det specifika för de feministiska aktivisternas metoder är att de ”grundas i marginaliserade gruppers kunskaper och erfarenheter av dominans och förtryck” (HP s. 166). På detta följer ett citat av bell hooks:

Jag är tacksam för de många kvinnor och män som vågar skapa teori från en plats av smärta och kamp, som modigt exponerar sina sår för att låta sin erfarenhet undervisa och guida, som ett sätt att staka ut nya teoretiska inriktningar. (hooks citerad i HP s. 176f)

Författarna kommenterar citatet:

När underprivilegerade gruppers subjektiva erfarenheter och kollektiva kunskaper används i kampen om meningsproduktion och maktrelationer [sic] skapas inte bara nya subjekt för lärande utan också nya politiska subjekt i kampen för rättvisa. (HP s. 176)

hooks är dock ett exempel på en ståndpunktsfeminist som inte låter oss hoppa direkt mellan erfarenhet och kamp på det här sättet:

När kvinnor internaliserar idén att en beskrivning av deras eget lidande är synonymt med att utveckla ett kritiskt politiskt medvetande, fördröjs den feministiska rörelsens progression. Med utgångspunkt i sådana ofullständiga perspektiv är det inte överraskande att kollektivt otillräckliga och missriktade teorier och strategier har utvecklats. (bell hooks 1984: 25; min översättning)

Att steget mellan erfarenhet och kamp måste gå via teoretisk positionering är viktigt för hooks, då risken annars är att vi står med rättfärdiga subjekt som använder sin egen erfarenhet, vilja och begär som moralisk kompass. Faktum är att hooks har kritiserat just gemenskap och trygghet som aktivistiskt mål och hon går därför inte riktigt samma väg som författarna till *HP*:

Ofta är ett framhävande av identitet och livsstil lockande för att det skapar en falsk känsla av att man är engagerad i praktiken. Men för en politisk rörelse som syftar till en radikalt transformativ inverkan på samhället kan praktiken inte enbart vara fokuserad på att skapa platser där radikaler in spe känner sig trygga och stödda. En feministisk rörelse för avskaffandet av sexistiskt förtryck engagerar aktivt deltagare i en revolutionär kamp. Kamp är sällan tryggt eller angenämt. (hooks 1984: 28; min översättning)

Genom min citering av bell hooks vill jag här främst visa på att den (ståndpunkts) feminism som jag själv förvisso inte representerar är mer komplex än vad Cuesta och Liinason visar genom sin citering och att en analys av svensk feministisk aktivism idag hade kunnat vara kritisk även ur hooks perspektiv (se Hemmings 2012 för en givande nyläsning och revidering av ståndpunktsfeminismen).

Författarna beskriver nämligen gemenskap, bekräftelse av erfarenheter och känslor som det främsta målet för både feministisk aktivism och feministisk bildning:

Feminism för oss [författarna] är kärlek, politik, gemenskap och kamp men också ilska, sorg och smärta. Vi knyter an till den förståelse av feminism som har vuxit fram genom kvinnors och underprivilegierade personers kamp och situerade erfarenheter i feministiska rörelser i olika delar av världen. (HP s. 22)

Här uppstår en del frågor: Hur och på vilka sätt skiljer sig den identitets- och känslobaserade feminismen från andra identitetsbaserade gemenskaper? Hur undviker dessa feministiska gemenskaper de problem som sådana gemenskaper ofta ger upphov till? Finns det inte andra feminism (förutom den som utgörs av ”privilegierade kvinnor i allians med nyliberala regerings- och näringslivsföreträdare” som beskrivs i samma stycke, HP s. 22)?

I samband med analysen av *Fatta!* som arbetar för en mycket konkret lagändring, väcker författarna frågan om ett sådant krav eventuellt kan ses som liberalt snarare än radikalt: ”Samtidigt finns ett antal dilemman förknippade med att kämpa för förändringar i lagstiftning utpekade av feministiska forskare. Ett sådant dilemma, påpekar

Wendy Brown, är att lagstiftning ofta är allmänt hållen och identitetsneutral, vilket osynliggör den underordning som faktiskt existerar i samhället” (HP s. 103). Den som har läst Brown kan bli fundersam över hur författarna har tolkat henne på denna fråga, då Brown vanligtvis är kritisk till en identitetsbaserad lagstiftning. Referensen anger enbart en antologi (*Left Legalism/Left Critique* 2002) som Brown var medredaktör för, vilket gör det svårt att bemöta Cuesta och Liinasons läsning. Browns egna bidrag i antologin är ”Suffering the paradoxes of rights” (Brown 2002) där hon diskuterar hur *varken* en neutral lagstiftning *eller* en identitetsbaserad är egentliga lösningar. För den slutsatsen anser dock författarna att en referens till Leila Brännströms förord till en svensk översättning av Browns artiklar är mer relevant. Jag har inga invändningar mot Brännströms introduktion till Browns texter, det är Cuesta och Liinasons arbiträra läsning och referenshantering som väcker tvivel här istället för tillförlitlighet. Det mest slående är dock att författarna menar att *Fatta!* har hanterat den paradox Brown analyserar: ”Genom en kombination av rättsliga åtgärder och krav på förändring av synen på sexuellt våld i samhället försöker *Fatta!* kampanj ta hänsyn till dessa dilemman och undvika dem” (HP s. 103). Menar författarna att aktivisterna har läst just Brown och agerar utifrån hennes text? Eller är det Cuesta och Liinason som menar att Brown hade kunnat se *Fatta!* som en aktivism som undkommer den liberala representationens paradox som feminismen har kämpat med sedan franska revolutionen? Just Brown återkommer i ett liknande sammanhang:

Genom att protestera mot de liberala idealen om individers likhet (inför lagen, inför moralen) och påminna om alla de gränser som märker, inkluderar, differentierar och exkluderar oss [...] protesterar MFN:s aktion mot Eurovision mot den liberala fantasin om en ”suverän, enhetlig, ansvarig individ”. (HP s. 92)

Fotnoten som följer anger ”W. Brown (2008) *Att vinna framtiden åter*, s. 50” och de citerade orden i stycket kommer därifrån, inte från material från den analyserade rörelsen. Frågan återkommer således: är det aktivisterna som har läst och använt Browns ord ”suverän, enhetlig, ansvarig individ”? Om inte, varför lägger författarna orden i deras mun? De enda återgivna ord aktivisterna använde i detta sammanhang var ”We are not one!”. Det är här alltför många argumentationsled som inte syns för att kunna visa på en eventuell kritik mot det liberala subjektet och det är just dessa led som måste finnas för att en analys ska kunna sägas ha ägt rum.

Även i Lena Martinssons bidrag i *A&M* om aktivism och entreprenörskap studeras *Fatta!*, men då utifrån ett mer individuellt perspektiv, där bland andra grundaren Ida Östensson pekas ut som ett omedvetet offer för nyliberal annektering på grund av hennes behov att kunna försörja sig på sin aktivism. Det är Östensson dock inte ensam om, inom jämställdhetssektorn är det sedan länge vanligt förekommande, och de framväxande normkritiska utbildningarna, Rättviseförmedlingen och HBT-kompetenskonsulterna befinner sig i samma sits. Martinssons exempel med fokus på ”tre personer som alla har agerat politiskt och aktivistiskt genom marknaden” (Martinsson 2016: 184) är därför ett otillräckligt angreppssätt. Vad jag, med stöd i Brown, skulle mena gör denna sorts aktivism nyliberal är inte i första hand att de tre representanterna är egna företagare (Östensson driver en stiftelse, men Martinsson hanterar det som synonymt med företag). Det handlar snarare om att de, liksom många andra inom- och utompar-

lamentariska aktivister lägger arbete på anti-diskriminering, inkluderingsstrategier och likabehandling, vilket i en nyliberal kontext innebär att de riskerar att ägna tid åt en återvändsgränd i form av ständigt uppdaterade juridiska diskrimineringsgrunder och likabehandlingsplaner. Detta noterar dock inte Martinsson, som istället utgår från att begreppet ”nyliberalism” är synonymt med ”kapitalism” (egna företagare som tjänar pengar genom att sälja sig), men inte att de nyliberala styrningsteknikerna begränsar vad som definieras som politisk aktivism för betydligt fler än dessa ”företagsaktivister”. Martinssons artikel ingår på så sätt i den dominerande berättelsen på likartat sätt som *HP:s* och *A&M:s* redaktörstexter, men hennes specifika individfokus bidrar till att den moraliserande delen av berättelsen synliggörs, där rätt respektive fel sorts aktivism pekats ut medels en fragmentarisk begreppshantering.

Det som överlag försvårar tillförlitligheten är alltså osäkerheten rörande författarnas referenser och ordval. Otydligheter av det slaget blir mest problematiskt i samband med centrala begrepp såsom makt: det är exempelvis svårt att helt förstå vad det återkommande uttalandet i *HP* att ”makt är föränderligt” innebär. Skiftar dess ontologi? Är det möjligt? Maktbegreppet är motsägelsefullt definierat ett antal gånger: för det mesta lutar det åt det emancipatoriska hållet där makt är förtryckande och en befrielse från makt per se är möjlig, men där det ibland läggs in en foucauldiansk påminnelse (av något slag: ”Makt är, enligt Foucault, ett öppet och strategiskt spel där individers förmåga att agera fritt erkänns” (HP s. 123) är ju inte en helt korrekt definition.) Problemet är i första hand dock att de olika referenserna och definitionerna inte är kommensurabla och att det har stora effekter på möjligheten att både leverera och bemöta kritik.

Exempelvis menar Cuesta och Liinason att ett utmärkande drag hos aktivisterna är att de motsätter sig den västerländska *moderniteten* (HP s. 142ff). Här definieras modernitet som helt liktydigt med kapitalism, imperialism och nyliberalism, vilket gör att begreppet får en något annorlunda betydelse än brukligt. Att moderniteten även har gett upphov till exempelvis identitetspolitik, mänskliga rättigheter och själva idén om möjlig frigörelse från förtryck, framgår inte. Inte heller att det även betecknar en tidsperiod. På vilket sätt menar aktivisterna att just moderniteten är ett problem? I *HP* framgår att en del av aktivisterna rätt ofta själva rör sig inom dess ramar: ”Att få vara den en är och inte bli exkluderad, att ha trygga platser, att tillgängliggöra för alla” (informant citerad i HP s. 2); ”mänskliga rättigheter ska realiseras i praktiken” (HP s. 95); ”vi vill skapa ett nätverk som skapar möjligheter till samtal om feminism och mänskliga rättigheter” (HP s. 155). Då analysleden inte syns, är det svårt att se på vilket sätt författarna har nått fram till slutsatsen att alla beskrivna aktiviteter undantagslöst utgör ett effektivt motstånd mot nyliberalismen, kapitalismen, moderniteten och imperialismen. Det finns få exempel i det visade materialet på att det faktiskt stämmer. Å andra sidan finns det få exempel som visar att det *inte* stämmer heller; intrycket är att aktivisterna faktiskt hade kunnat säga nästan vad som helst och författarna hade ändå tolkat det som ett radikalt, dekolonialt motstånd mot *allt*.

Dekolonial teori brukar betona att kolonialismen hänger samman med en eurocentrisk modernism och därför inte kan hanteras som ett fristående fenomen. Syftet är att kunna ”avlänka” (delinking) sig från eurocentriska epistem (se Mignolo, 2011) och bli helt fri från koloniseringens effekter. Teorin är således emancipatorisk i en icke-foucauldiansk mening (för en introduktion till dekolonial teori, se Maldonado-

Torres, 2011; för en kritik, se Cheah, 2006). De skilda positioneringarna som anas hos informanterna hanteras således inte. Att sträva efter att ”få vara den en är” och ”ha en gemenskap” skiljer sig trots allt rätt radikalt från exempelvis uttalanden såsom ”vi jobbar för vår egen utplåning” (HP bild 21) eller en del av de anti-sociala (se queer-teoretikern Edelman 2005) inslag som ibland skymtar i framför allt Queerinstitutets material, men som inte lyfts fram i analyserna.

Vad vi får i *HP* är en bild av en extremt kunnig och duktig aktivist: ”Här har vi som forskare njutit av att få delta i eller ta del av dessa livaktiga, förhoppningsfulla, modiga och kloka politiska projekt [...]” (HP s. 27f); en spegelbild av det allvetande och ständigt lyckade entreprenöriella subjektet i andra änden av den ideologiska skalan som ofta beskrivs i liknande ordalag. Författarna verkar här ta aktivisternas intersektionella anspråk som intäkt för att de är fullt medvetna om nyliberalismens annekteringar. Då även intersektionalitet står odefinierat och framför allt oanalyserat genom hela boken är det dock svårt för läsaren att uppfatta skillnaderna mellan aktivisternas och exempelvis den new public management-inspirerade kommunala jämställdhetspolicyns användning av samma begrepp. Vad gör den ena radikal/feministisk/rätt och den andra nyliberal/nationalistisk/fel? Varför är vissa begrepp självklart reserverade för icke-feminister och varför ses andra begrepp som alltid feministiska oavsett tid och rum? Men kanske den väsentliga frågan här är *varför feministiska forskare skulle vilja framställa feministiska aktivister som en genomgående kompetent och lyckad grupp? Vilken position är det som försvaras genom att (re)producera en sådan bild?*

I *HP* är det tydligt att en feministisk grupps krav inte behöver ske på bekostnad av en annan. Anledningen till detta är att:

[d]ekolonisering gör allianser möjliga just därför att den synliggör och ifrågasätter dessa dikotoma gränsdragningar *som ett sammanhängande system*, istället för att uppfatta de olika dikotomierna och gränsdragningarna som konkurrerande frågor. (HP s. 228)

Detta *sammanhängande system* dyker upp i båda böckerna. I *A&M* ställs det icke-normativa dessutom explicit *utanför* det sammanhängande systemet (exempelvis A&M s. 9, 62, 184-187), vilket trots antologins försök att visa på just ambivalenser bidrar till ett icke-ambivalent ”vi” (icke-normativ feminism) versus ”de” (normativ nyliberalism). Ambivalensen tillskrivs inte oss som forskare, utan de ”ambivalenta trassliga sammanvävningar av mönster och maktordningar” som ”vi” forskare vill ”bråka med” (A&M s. 11). Metaforen pekar mot ett sammanhängande system som må vara trassligt, men det finns ändå en röd tråd som går att hitta och börja nysta ut till ett sammanhängande aktivistiskt krav, med oss forskare och normkritiska aktivister som utanförstående nystare.

Det är något med det sammanhängande som verkar lugnande (Brown 1995a: 43). Om alla maktstrukturer hänger samman, utan en enda paradox eller intressekonflikt eller ens en slumpartad diskrepans sinsemellan, då finns också en möjlighet till ett sammanhängande motstånd mot en sammanhängande motståndare. Gränserna blir tydligare, risken att se det nyliberala eller det koloniala *i sig själv* minskar, anspråket på komplexitet blir en tillfällig brasklapp bakom vilken man sedan kan gömma sig med generaliserande påståenden såsom ”[r]asifiering, sexualitet, cis-/heteronormativi-

tet och så vidare [...] samverkar med dominanta strukturer” (HP s. 229). Här tillåts inget som är kontingent eller paradoxalt och svaret på vad som är rätt och fel, gott och ont, blir enkelt – om än svårt att argumentera för då ett bra argument kräver mer än slutsatsen att ”allt hänger samman”. Det verkar helt enkelt finnas en ovilja till att ge upphov till just ”konkurrerande frågor” (se ovan citat). Idealet är en sammanhängande och sammanhållande feminism, både som aktivism och som teori, och i synnerhet dem emellan. Jag, och flera med mig, har i andra sammanhang pekat ut problemen med en sådan sammanhållande feminism (Edenheim 2013; Edenheim och Rönnblom 2014), bland annat i en äldre artikel med rubriken ”Enade vi falla, söndrade vi stå” (Edenheim och Persson 2006). Artikeln är refererad till i *HP* (s. 24, n. s.17, s. 56, n. 88) men då tillskriven ett annat syfte.

Även i *A&M* definieras feminismen som identitet och gemenskap: ”Det är politiseringen av köns- och sexualitetsrelationerna som ligger till grund för feminismen som idé, praktik, identitet och gemenskap” (A&M s. 220). Feminism som *kritik* (eller som möjligt *reparativt*, se Sedgwick 2003) nämns inte. När olika feministiska teoritraditioner de facto berörs är det med en arbiträr etikettering och ett överslätande av konflikter:

Samtliga dessa traditioner och positioner [”den antikapitalistiska queerrörelsen, ansvarstagande ekologister, posthumanister och visionära postkoloniala feminister”] har lett till debatter och oenigheter, javisst, men mest av allt nytt hopp och mäktiga utopier. (A&M s. 220)

Genom begreppshantering och beskrivningar av det slag som återfinns i *HP* och *A&M*, menar jag således att samtida feminism, istället för att ge upphov till användbara argument, formas till en god känsla, en god vilja och en god gemenskap i kampen mot den onda känslan, viljan och gemenskapen.

Denna goda viljans feminisms främsta uppgift verkar vara att skapa ett ”sammanhållande kitt” (HP s. 178) där bildningsprocessen ses som unik för feminismen och vänstern:

I motsats till den traditionella skolans hierarkiska relation mellan läraren som auktoritet och studenten som en passiv mottagare av information är ”studenter” här vem som helst av oss när vi ingår i bildningsprocesser som kan uppstå när som helst och var som helst och tar del i en process där ”människor undervisar varandra” och alla växer. (HP s. 176)

Problemet med att sätta in en metod från en tid då information var svårtillgänglig (referensen är Freire 1971) i ett interaktivt informationssamhälle blir här tydligt. Hur skiljer sig denna bildningsprocess från rasisternas ”bildningsprocess” på internet? För visst bör det finnas en skillnad om vi gör anspråk på att våra *metoder* i sig leder till goda feminister och deras till onda rasister? Diana Mulinaris artikel om Sverigedemokraterna i *A&M* visar exempelvis hur omsorg, gemenskap, känslan av att vara marginaliserad och en process av att ”komma ut” är viktiga delar i en rasistisk organisering. Det är viktig information, men det är svårt att veta vad vi kan göra med när feminism definieras på samma.

Cuesta och Liinason gör ett försök:

Vi kommer också att diskutera frågan om solidaritet, utifrån en förståelse av feminism som en konstruktion av ett politiskt kollektiv, vilket är någonting annorlunda än de naturaliserade känslor av tillhörighet som skapas genom en tillhörighet till nationen eller till familjen. (HP s. 226f)

Naturaliserad tillhörighet pekas således ut som den avgörande skillnaden. Feministiska känslor i *HP* definieras dock även de som naturgivna, vilket försvagar författarnas argument:

Känslor av till exempel ilska, glädje, sorg, styrka fungerar som verktyg i den feministiska kampen. Känslor skapar kunskap och stärker den feministiska gemenskapen samtidigt som de också uttrycker motstånd mot sociala orättvisor, genom att uppmärksamma exkluderingar eller ifrågasätta normer. (HP s. 19f)

Det finns inget avnaturaliserande mellanled mellan ”känslan” och ”kampen” i *HP*. Just sådana omedierade affekter har Lauren Berlant (1997) identifierat inom både kapitalism och fascism och Hemmings (2005b: 551) har i sin tur kritiserat bland annat Sedgwicks tilltro till ”the good affect that undoes the bad”. Båda är refererade till i *HP*, som stöd för författarnas position men utan att deras kritik nämns.

Detsamma gäller den feministiska gemenskapens roll i *A&M*, där svaret på högerns gemenskap och omsorgsrasism är den feministiska gemenskap som ”kommer samman i motstånd mot dessa (ur demokratisk synvinkel högst problematiska) gemenskaper” (*A&M* s. 217). Att konservativa och liberala gemenskaper skulle definiera den feministiska gemenskapen på exakt samma sätt (”ur demokratisk synvinkel högst problematisk”) komplicerar dock situationen avsevärt (Ross 2010; Edenheim och Rönnblom 2012; Brown 2016: 209). Vi står inte med två alternativa politiker här, såsom Mouffe hade önskat. Vi står med en kamp mellan den goda gemenskapen mot den onda, såsom Rose beskrivit. En position jag misstänker att både liberalerna och fascisterna är nöjda att vi placerat oss själva i.

I *A&M* beskrivs den goda gemenskapen som en gemenskap som ”överskrider enskilda erfarenheter” (*A&M* s. 218); jag skulle mena att det är just ur en sådan reaktion mot en individualiserad nyliberalism som de fascistiska partierna har vuxit fram i dagens Europa: känslan av att något är fel, känslan av orättvisa, känslan av vi mot dom och ett akut behov av handling och förändring som just överskrider enskilda erfarenheter (se Brown 1995a; Rose 1999; Talshir 2005). Hur kan vi hantera dessa känslor från fascisterna om vi använder exakt samma omedierade känslor som utgångspunkt för vår kamp? Det är ju inte så svårt att hitta exempel på sådana artikuleringar inom den feministiska rörelsen, där det återkommande ”rätten av få vara sig själv” nog är den vanligaste. Erkännandets och resignifieringens performativa kraft kan inte ses som den enda strategin och högerns motsvarighet kan inte avskrivas med att den är essentialistisk när så inte alltid är fallet (se Butler 2001: 224). Den radikaldemokratiska positionering som både Brown, Butler och Mouffe anmodar innebär en annan sorts feministisk teori och praktik som trots återkommande referenser till just dessa tre forskare inte syns i vare sig *HP* eller *A&M*. Tvärtom verkar den vara undanträngd och negligerad.

Hur kan vi hantera dessa känslor från fascisterna om vi använder exakt samma omedierade känslor som utgångspunkt för vår kamp?

”

Feminismens förflutna – identitetspolitik över tid och rum

Hur förbigås denna andra feminism samtidigt som dess representanter och begrepp både nämns och refereras till? Ibland sker det genom att begrepp helt enkelt tillskrivs ett annat förflutet sammanhang än det de refererade forskarna har skrivit in sig i. Ibland genom att de refererade forskarna tillskrivs begrepp och positioner som de inte har intagit (i vissa fall till och med omöjligtvis hade kunnat inta). Det handlar med andra ord om en historieskrivning som neutraliserar och homogeniserar tidigare skilda teoretiska ståndpunkter. Spivak, Butler, Foucault, Dean, Rose, Brown, med flera, representerar helt andra teoretiska positioner än de som går att utläsa mellan raderna i både *HP* och i redaktörernas text i *A&M*. Ändå används de som stöd, men mest för väldigt allmänna påståenden, medan deras specifika förhållningssätt till kanske främst nyliberal styrningsmentalitet och de senmoderna sociala rörelserna överlag undviks.

I *A&M* anges exempelvis Brown som central för de flesta artikelförfattarnas förståelse av nyliberalism, men den enda text de (i princip alla) refererar till är en förkortad, svensk översättning som handlar om att visa på det specifika med nyliberalismen i förhållande till både liberalism och kapitalism. Brown är där kritisk till att reducera nyliberalismen till enbart ett ekonomiskt system eller en ideologi, då det bland annat inte fångar ”prefixet ny i nyliberalism, utan tenderar att behandla detta samtida fenomen som en mer eller mindre återuppstånden form av klassisk liberal politisk ekonomi” (Brown 2006a: 108). Ändå är det just som ekonomiskt system begreppet används i inledningen till *A&M*, i vissa fall används nyliberalism i princip som synonymt med kapitalism, i vissa fall med liberalism, och skillnaderna reds inte ut. Browns uppdelning mellan liberalism och nyliberalism gör det även tydligt att liberalismen – inte nyliberalismen – har använt feminismen som ett nationellt, medelklassprojekt med krav på kvotering till bolagsstyrelser (se *HP* s. 165 där motsatsen hävdas). Denna liberala feminism är relativt enkel att identifiera, medan nyliberalismen annekterar feminismen på gräsrotsnivå, våra begär och behov, och vår definition av politik, identitet och förändring (Brown 2015). Varför refereras denna artikel återkommande i *A&M* (och även i *HP*) när det inte finns något som tyder på att det faktiskt är just artikelns specifika definition av begreppet nyliberalism som används?

I stället återfinns ett par direkt felaktiga tillskrivningar. Brown sägs exempelvis inta en nostalgisk relation till ”en pre-nyliberal demokratisk gemenskap” och kritiserar för att inte ha synliggjort ”modernitetens ideal om individualitet” i sin kritik (Martinsson 2016: 199). Brown har dock i flertal artiklar varnat för en sådan nostalgi, bland annat i originalet till den artikel som Martinsson refererar till (Brown 2005a). Av utrymmesskäl klipptes Browns utveckling om vänsterns melankoli och Freud bort för Fronesis-publiceringen, men hennes diskussion om melankoli är återkommande även i andra artiklar (se exempelvis Brown 2005b). Detsamma gäller moderniteten och individualisering (Brown 1995b; Brown 2001). På samma vaga grunder beskrivs begreppet ”normativitet” vid ett par tillfällen som centralt för Browns definition av nyliberalism (se Fahlgren 2016; Martinsson 2016). Detta trots att normativitet inte förekommer i den refererade artikeln (och i väldigt få andra artiklar, då Browns definition av nyliberalism inte är specifikt beroende av normativitet).

Det finns fler exempel än de som berör just nyliberalism och Brown; användningen av Hemmings i *HP* följer ett liknande mönster, där hon bland annat refereras till för

att legitimera ett upprop för en empatisk, affektiv feminism (HP s. 179) vilket är en feminism som Hemmings snarare har problematiserat (Hemmings 2005: 550, 2012: 147f). Den redan nämnda bell hooks är ett annat exempel, liksom Spivak och Rose. Jag tror att denna praktik i första hand är en effekt av ett alltför eklektiskt ideal där definitioner, argument och meningar inte får sitt värde genom sitt innehåll, utan genom sin blotta närvaro. Detta fokus på närvaro snarare än innehåll ser jag som en bärande del av den berättelse jag har identifierat. Vems är då felet, om frågan nu ens kan definieras så? Jag vill mena att vi själva har legitimerat denna referenskultur inom vårt ämne; vi har gjort oss själva blinda för vad referenserna är till för då vi använder dem som en sorts fetisch snarare än som stöd för vår argumentation. Jag tror vi måste ställa frågan *vad är det vi vill slippa göra och vad tror vi att vi åstadkommer med denna typ av fragmentariska kollage?*

Brown, som har ägnat många texter åt att förstå nyliberalismen och dess relation till modernism, liberalism, konservatism, samt vänstern och feminismen, har i just den enda text som refereras till i båda böckerna (original Brown 2005a) beskrivit nyliberalismen:

[...] som ett konstruktivistiskt projekt: den förutsätter inte att en allomfattande ekonomisk rationalitet är ontologiskt given på alla samhällets områden, utan ser istället som sin uppgift att utveckla, sprida och institutionalisera en sådan rationalitet. (Brown 2006a: 111)

Detta är en viktig poäng om man vill förstå hur nyliberalismen kan passera som både reaktionär och radikal och formar både högerns och vänsterns politiska utrymme på helt andra sätt än liberalismen eller kapitalismen i sig har gjort tidigare. I senmoderniteten krävs inte längre naturaliseringar eller normativitet – enbart avpolitiseringsar – vilket högerns rasistiska organisationer har utnyttjat genom det som Brown benämner *reactionary foundationalism*: ”a foundationalism without a grand narrativ” (Brown 1995: 35). Det är ett fragmentariskt, fetischistiskt narrativ som inte kräver logik eller argument utan hänger upp sig själv på vissa nyckelbegrepp såsom ”flaggan”, ”familjen”, ”svenska värderingar” – och varför inte ”intersektionalitet” då denna reaktionära *foundationalism* enligt Brown inte är begränsad till den politiska högern:

Liksom identitetspolitiken är den både ett symptom på och en motståndshandling riktad mot den epistemologiska, politiska och sociala terräng som postmoderniteten tvingar oss att bebo [...]. Oftast verkar den i den moraliska utilitarismens idiom genom att presentera och legitimera sig som den oundgängliga tråd som håller samman något odiskutabelt gott, såsom exempelvis västvärldens civilisation, den amerikanska livsstilen, feminism, eller vänsterpolitik. (Brown 1995: 36)

Det är förmodligen uppenbart att jag menar att den feministiska berättelse jag nu kartlägger kvalar in i denna ”*foundationalism* utan grandios narrativ” som Brown identifierade i USA i mitten av nittio-talet (Browns feministiska exempel är Nancy Hartsock). Det går så klart inte att jämföra rakt av då skillnader finns. Men lika fullt, fetischiseringen av begrepp som tas ur sitt teoretiska sammanhang är en tydlig tendens i båda böckerna och en bidragande faktor till att de ofta affektiva debatter som äger

rum inom feminismen idag inte handlar om ontologiska och epistemologiska skillnader utan om identitetsbaserade erfarenheter.

Hur kan jag nu mena att vi använder referenser och begrepp som mystifierande fetischer när det i *A&M* finns ett helt kapitel tillägnat nyliberalismens teoretiska sammanhang? Faktum är att det är just det kapitlet som de flesta av mina exempel kommer från och de hänger samman med en tendens som återfinns även i *HP*, där frågan vad som synliggörs som ”skillnad” eller ”konflikt” är central. Utifrån vad jag kan uttyda förefaller skillnad här beteckna olika *erfarenheter*, olika *identiteter*, olika individuella *positioner*. I de enskilda artikelbidragen till *A&M* görs ibland teoretiska positioneringar, men dessa återfinns inte i antologins inledning och avslutning där skillnaderna mellan forskarna istället bestäms utifrån ”skiftande positioner, erfarenheter och kompetenser” (*A&M* s. 11), inte teoretiska utgångspunkter.

Vad gäller de olika teoretiska perspektiven på nyliberalism som kapitlet utlovar får vi knapphändigt veta att David Harvey ser nyliberalism som politisk ekonomi, Arturo (fast det står Eduardo) Escobar som en kultur, Slavoj Žižek och Zygmunt Bauman (tillsammans?) gör ”kopplingar mellan nyliberal policy och nyliberala identiteter”, och en utbildningsforskare vid namn Stephen J. Ball ser nyliberalismen som en diskurs (*A&M* s. 12). Är tanken att begreppen ”politisk ekonomi”, ”kultur”, ”policy” och ”diskurs” signalerar olika teoretiska positioner? Gör de verkligen det? Vilka i så fall? Varför beskrivs då Harvey som enbart kulturgeograf, när han är mer känd som marxistisk analytiker? Och antropologen Escobar är väl foucauldian? (*A&M* s. 12). Låt mig förtydliga min kritik här eftersom skillnaden mellan erfarenhet och teori är viktig av samma anledning som Mouffe menar att det är viktigt att synliggöra ideologiska skillnader: den personliga eller ämnesbaserade erfarenheten går att dela med människor som inte delar ens teoretiska utgångspunkt. Att osynliggöra en icke-identitetsbaserad skillnad innebär att man avpolitiserar identiteten och erfarenheten och gör dem till en konstituerande skillnad istället för en konstituerad dito.

A&M:s teorikapitel innehåller även referenser till forskare som sägs ha kopplat samman nyliberalism med globalisering. De flesta av de refererade verken använder sig dock inte alls av begreppet nyliberalism, utan utgår från *kapitalism* och *kolonialism* (*A&M* s. 13-14). Även när forskning som berört både nyliberalism, globalisering och feminism introduceras återfinns en hel del referenser där nyliberalism inte används (Andersson 2000; Therborn 2014). Då forskningen om motståndet berörs, refereras åter den ständigt refererade översättningen av Brown (2006a), liksom Bieler och Lindberg (2010). De båda referenserna används för att backa upp påståendet ”Studier av nyliberalismen har också skapat en rad forskningsarenor där tonvikten ligger på motståndets olika former och innehåll.” (*A&M* s. 15). Vilka dessa arenor är, hur de skiljer sig åt och ungefär hur många de är går inte ett utläsa. Allt vi får är referenserna till Brown och Bieler och Lindberg, vars antologi om fackföreningar inte berör nyliberalism annat än i ett av de sexton bidragen. I slutkapitlet återfinns ett liknande exempel där det görs en arbiträr koppling mellan en utopistforskare och svensk kritisk jämställdhetsforskning: ”Ruth Levitas visar tydligt i sin bok *The Concept of Utopia* att utan utopiskt tänkande förvandlas det politiska till en fråga om styrning och administration, något vi kan se exempel på i dagens jämställdhetsdiskussion i Sverige.” (*A&M* s. 220) med referenser till bland annat en artikel av Malin Rönnblom (Rönnblom 2011) där varken Levitas

Fetischiseringen av begrepp som tas ur sitt teoretiska sammanhang är en tydlig tendens i båda böckerna.

”

eller begreppet utopi nämns. Levitas nämner i sin tur inget om administration och styrning i sin bok från 1990. Varför står just dessa referenser just här? Vad gör dem mer relevanta eller mer representativa för det påstående som behöver backas upp än andra alternativ? För visst är det just så vi bör se på referenser: som representativa och relevanta. När så inte är fallet, *vad innebär det för vår bild av tidigare forskning och de debatter och positioner de har initierat och försvarat?*

Varför vill exempelvis Cuesta och Liinason backa upp påståendet att ”I Sverige har ’jämsällldhet’ uppnått en status av nationellt värde” (HP s. 228) med en referens till en studie som främst berör den danska välfärdsstatens nationalistiska syn på jämsällldhet, där svensk jämsällldhetspolitik dessutom bedöms som mindre rasistisk än dansk (Siim och Borchorst 2010)? Det finns många relevanta referenser som hade kunnat användas för att stärka Cuesta och Liinasons konstaterande – i princip vilken statlig jämsällldhetspolicy som helst hade funkant, men den hade nog behövt handla om Sverige, inte Danmark. Likaså, vad är tanken när en artikel i en kanadensisk rapportserie skriven av Raeywn Connell (2008) med titeln ”The Neo-liberal parent and schools” används för att stödjta påståendet ”Samtidigt leder betoningen på en flexibel marknad i Sverige till en ökande andel deltidsanställlda, projektanställlda och visstidsanställlda som ofta är kvinnor och återfinns längst ned i dessa organisationer” (A&M s. 16)? Står den där av misstag? Två sidor senare återkommer referensen för att backa upp samma påstående (A&M s. 18, 40). Det är inte svårt att hitta relevanta och representativa referenser för just det här fallet, fast då blir det så klart ingen referens till världsstjärnan Connell. Jag tror dock inte att detta referensbruk handlar om hagiografi; jag tror det handlar om en önskan att visa på en feministisk samstämmighet där de kända och etablerade namnen signalerar ett stöd för den egna positionen även när det svårtligen går att finna relevans mellan referensen och det författaren vill få stöd för.

Den primära feministiska konflikt som synliggörs i *HP* är inte heller den relaterad till teoretisk positionering. När Cuesta och Liinason skriver ”intressekonflikt” eller ”olika perspektiv” och att det krävs solidaritet med andra intressen och perspektiv och ”erkännande av våra olikheter” (HP s. 225), menar de undantagslöst identitetsbaserade konflikter, perspektiv, olikheter och erkännanden. Författarna ser i första hand aktivism som ett synliggörande av identitetsbaserade erfarenheter, varav vissa förtjänar att synliggöras och läras ut. Det är således den feministiska forskarens uppgift att kartlägga dessa erfarenheter för att visa på deras intersektionella ”komplexitet”, men aldrig att analysera dem kritiskt. Trots en del försök att introducera en mer komplex relation mellan erfarenhet och artikulering (främst med hjälp av Hemmings respektive Yuval-Davis och Lugones, vilket i sig är motsägelsefullt, se exempelvis Hemmings kritik av Lugones i Hemmings 2012: 152) är det de erfarenhets- och identitetsbaserade skillnaderna som återkommer som konstituerande för feministiska debatter. Det är då främst skillnaden mellan ”tidigare” vita, heterosexuella medelklassfeminister och de ”samtida” intersektionella feministerna. Detta är en ”historisk” konflikt som författarna menar kan lösas: om bara alla feminister ser hur alla marginaliserade identiteter förtrycks av ett sammanhängande system kommer det bli tydligt att det man trodde var motsättningar egentligen inte finns. Genom att pendla mellan separatism och koalitionsolitik, medels ”empatisk solidaritet”, har samtids feminism överkommit gårdagens konflikter (HP s. 267). Vi återkommer alltså till det sammanhängande

systemet som ett sätt att undvika konflikter. Den konflikt som osynliggörs i denna berättelse är den mellan olika feministiska teoretiska positioneringar, där det är en specifik och senmodern version av ståndpunktsfeministisk identitetspolitik som helt dominerar definitionen av feminism oavsett tid och rum. Vid närmare eftertanke, är det ett rätt slående temporalt anspråk (Edenheim 2010a) som görs: ”Här visar vi att identitetspolitik *alltid* har använts som ett verktyg av underordnade grupper för att ifrågasätta maktens definition av värde” (HP s. 265; min kursivering).

Vad är det i detta feministiska paradigm där erfarenhet, identitet och gemenskap tillåts definiera feminism *per se*, som gör det så framträdande i vår postpolitiska senmodernitet? Hade den frågan ställts i någon av böckerna hade den öppnat upp för en kritisk analys av det slag som jag tror, vill tro, att de flesta av oss vill se. Det saknas inte tidigare forskning på området, men då den inte får synas på egna villkor utan istället tvingas in i en konsensusinriktad, emotionellt grundad feministisk gemenskap över tid och rum, måste vi även rikta frågan mot oss själva: vad är det i detta specifika paradigm som gör det så dominerande inom vår egen forskning idag? Kan vi utesluta att det handlar om att detta paradigm numera råkar passa väl in i de ramar som det postpolitiska tillståndet har satt upp för vad som får utgöra skillnad och konflikt: kroppen, identiteten och livsberättelsen som primära skillnadsmarkörer, inte politiken, ideologierna, teorierna (se Brown 2005c: 95)? Jag menar att det för oss forskare i första hand handlar om att analysera de ideologiska, ontologiska och epistemologiska skillnaderna och likheterna oavsett identitetsposition hos de inblandade parterna. Detta beror inte på att identitetspositionerna är oviktiga för individen eller viljan att förändra, utan för att de inte går att ta ställning till och för att värdet av agonism måste försvaras både i forskningen och i politiken.

Istället sker nu en, för mig som historiefilosof, fascinerande annektering av det förflutna. Detta sker exempelvis genom en referenshantering och ordval som tillskriver tidigare feminismer nutida begreppet: historikern och poeten Denise Riley (1988) attribueras (utan återgiven referens) nutida begrepp såsom ”rasifiering, sexualitet, cis-/heteronormativitet och så vidare” (HP s. 229), vilket är begrepp hon självfallet inte ens kunde ha använt 1988 (hon analyserar kategorin kvinna i relation till begreppen ”själen”, ”psyket”, ”kroppen”, ”naturen” och ”det sociala”). En oinitierad läsare kan dock lätt få intrycket att dessa nutida begrepp skulle ha varit närvarande och centrala inom feminismen sedan 80-talet trots att de alla, förutom sexualitet, är specifika för senmodern feminism.

Men det är inte alla förflutna feminister som tillskrivs nya begrepp, enbart vissa. Den bärande historieskrivningen i *HP* är att det under en lång tid har funnits en utbredd och dominerande bild av Sverige som ett jämställt och jämlikt land. Det är mot denna diskurs som aktivisterna organiserar sig och det är den som författarna vill kritisera. Det råder nog inget tvivel om att denna självgoda bild av Sverige återfinns i media och hos en del politiker, inklusive de uttalat feministiska. Men i boken anges aldrig en enda referens eller källa, trots att det borde finnas i överflöd. Istället sker en glidning där det snarare antyds att denna nationalistiska diskurs i första hand drivits, och fortfarande drivs, av vita, heterosexuella, medelklassfeminister och forskare. Vem, förutom Yvonne Hirdman, är då frågan?

Att dessa feminister förblir namnlösa och ospecifika ger upphov till ett temporalt

anspråk, där ett exempel rörande den feministiska kritiken mot äktenskap är talande: ”många feminister [har] istället förordat att ett viktigt led i kvinnors frigörelse är att vägra ingå äktenskap. [...] Denna analys bottnar dock i en specifik förståelse av genus inom ramen för feministisk teori producerad av vita, västerländska feminister, som visade sig vara otillräcklig [...]” (HP s. 219f). Vi får här en referens till en text av Haraway (1991) där hon nämner Wittigs, Rubins och Richs lesbiska feministiska argument mot äktenskapet och Haraway påpekar just att det är en analys som är begränsad i sin syn på genus som främst en fråga om utbyte, objektifiering och appropriering men hon skriver också att den gav upphov till en lesbisk feminism som även Audre Lorde skrev in sig i (vilket gjorde den mindre enhetligt vit om än fortfarande västerländsk). Dessa nyanser är dock frånvarande i *HP* – istället får läsaren en bild av en ”vit, västerländsk feminism” som verkande i ett vacuum, helt frikopplad från andra feminismer och teorier. Just i detta exempel är den dessutom misstänkt frikopplad från lesbianism – för varför nämns inte att det är främst vita *lesbiska* västerländska feminister i detta sammanhang? Stör dessa vita feministers lesbiskhet bilden av den annars så homogena ”vita, heterosexuella medelklassfeministen” som författarna frammanar i alla andra sammanhang? Om den vita, heterosexuella, medelklassfeminismen inte är homogen (den kunde ju uppenbart vara även lesbisk och svart), varför då frammana denna bild – som ett avskräckande spöke, ständigt närvarande men aldrig namngivet – i berättelsen om feminismens förflutna?

Det förflutna tycks spela två roller här: antingen som en uppläxning av (icke-namngivna men antaget vita, heterosexuella, nationalistiska) feminister som hade fel i det förflutna utifrån en position där vi i dag anser oss sitta på de korrekta begreppen och lösningen på de problem och konflikter som ägt rum i ett tidigare skede; eller som en kolonisering av (namngivna) feminister som tillskrivs nutida begrepp för att göra dem till en del av vår samtida feminism. Denna historierevidering, där både feminister och begrepp hanteras lättvindigt, skapar således inte enbart *en* historiskt korrekt feminism utan även en feministisk version av Francis Fukuyamas (1992) ”historiens slut”, där vi nu har nått vägs ände och allt som återstår för denna korrekta feminism är att fylla på med samma sak, om och om igen, både bakåt och framåt i tiden.

Det är i just ett sådant läge som möjlighet till debatt är viktigare än någonsin; men istället inträder ett sorts freudianskt *Denkverbot* i det senmoderna feministiska paradigmet. I kapitlet om feministiska strategier i *HP* blir förbudet nästan explicit: författarna refererar till Diana Mulinari (2014) för att koppla samman intern debatt och kritik inom vänstern och feminismen och utplåningen av vänstern *per se*: ”att fastna i sådana debatter [om feministiska strategier och agendor] kan vara förenat med livsfara” varnar Cuesta och Liinason läsaren (HP s. 143); en läsare som genast känner sig manad att släppa alla de frågor som uppstått efter deras genomgång av feministisk teori och identitetspolitik. För de feminister som ser identitetspolitik som ett symptom som koopterar hela vänster-/högerskalan och som, oavsett om vi vill det eller inte, praktiseras med samma känslor av gemenskap och kärlek av fascister som av feministiska aktivister, blir denna moraliska uppsträckning en skambeläggning som är svår att inte se som en uppmaning till tystnad.

Intrycket av debattförbud mildras något då Cuesta och Liinason går vidare och ger en välkommen introduktion till Fraser/Butler-debatten som sedan avslutas med

ett tydligt ställningstagande för den dekoloniala skolan, vars teoretiska hemvist dock förblir oklar. Vi uppmanas i slutet av detta kapitel att sluta strukturera feminismen ”enligt en uppdelning mellan ekonomi och kultur” (HP s. 155). Vem som är skyldig till denna uppdelning är svårt att finna, inte ens Fraser hör ju dit egentligen och det saknas åter referenser. Det görs dock en implicit koppling mellan viljan att premiera ekonomiska faktorer och Nina Björk och Åsa Linderborgs kritik mot identitetspolitik och det är också deras mediala inlägg som sedan återges som den *enda* kritiken mot identitetspolitik i *HP*. Varken den internationella eller inhemska poststrukturalistiska kritiken mot identitetspolitik får något erkännande. Istället anses begreppet identitetspolitik ha ”givits en negativ klang” på grund av en ”polarisering mellan det kulturella och det ekonomiska” (HP s. 204).

Att det finns en hel del feminister, både poststrukturalistiska och marxistiska, som i mer än trettio år har varit kritiska mot identitetspolitik av andra skäl osynliggörs helt. Vi hamnar således åter i en definition av feminism som i sig själv identitetspolitisk, både i det förgångna, i nuet och in i framtiden, där Björk och Linderborg kan avfärdas för att de är just vita, heterosexuella medelklassfeminister, medan deras (egentligen marxistiska) uppdelning mellan ekonomi och kultur definieras som feminismens främsta fiende idag (”förenat med livsfara”). Lösningen är en ”epistemisk gemenskap” såsom det definieras av Yuval-Davis (HP s. 155). Eller, rättare sagt, såsom det definieras av författarna: ”ett gemensamt sätt att tänka om världen.” (HP s. 155). Att jag, och många feminister med mig, inte delar författarnas sätt att tänka om världen är inte ett problem, tvärtom. Men om det avkrävs ett sådant gemensamt tänkande för att få kalla sig feminist och om en kritisk analys av en specifik form av feministisk aktivism beskrivs som *bokstavligen* livsfarlig för feminismen, kommer den som *inte* håller med om att en sådan epistemisk gemenskap är lösningen riskera att ses som osolidarisk med feminismen, med anti-rasismen och vänstern *per se*, ja, eventuellt till och med som dess fiende.

Feminismens framtid – utan ambivalenser och maktordningar med en hopplös politik

Nu till frågan *varför* denna berättelse har uppstått? Jag tänker mig att svaret går att finna i vilket mål vi anser oss ha med vår forskning; vad vi menar att den ska användas till. Redaktörerna i *A&M* avslutar sin antologi med ett upprop för en ”realistisk utopi” som de har hämtat från nymarxisten Erik Olin Wright (2000). Det finns olika skolor vad gäller utopins roll i politiken och kritisk forskning; Derrida har betonat värdet av att inte fylla utopin med specifikt innehåll, då det innehållet oundvikligen kommer vara hämtat från vår egen tid för att vara igenkännligt, vilket han menar riskerar att stänga framtiden istället för att öppna den (se exempelvis Derrida 1994). Mouffe har i sin tur en syn på framtiden som förvisso måste vara öppen, såsom Derrida menar, men ändå få en struktur som möjliggör olika positioner (agonism) utan att förneka att ”sambandsordningen alltid kommer att hotas av våld” (Mouffe 2005: 131). Hon benämner denna struktur radikaldemokratisk, ett etiskt utgångsläge som:

[...] inte drömmer om en omöjlig försoning eftersom den erkänner att inte enbart är de mångfaldiga idéerna om vad som är gott oreducerbara utan även att antagonism och

våld är outrotligt. Vad göra med detta våld, hur hantera antagonismer – detta är de etiska frågor som en pluralistisk-demokratisk politik för alltid kommer konfronteras med och för vilka det inte kan finnas en slutgiltig lösning. (Mouffe 2005: 139; min översättning)

I det här sammanhanget blir en dröm om reciprocitet, gemenskap och empati problematisk då den förtränger drömmens konstituerande utsida: utan sina motsatser får reciprocitet, gemenskap och empati ingen mening. Enligt Mouffe är det själva demokratin vi riskerar när vi förtränger detta:

Som om våldet och exkluderingarna skulle upphöra när vi väl har blivit kapabla att ta ansvar för den andra och att sätta sig in i dennes skillnad. Detta är att föreställa sig att det kan finnas en punkt där etik och politik perfekt överensstämmer [...]. Jag framhåller att det inte är genom en sådan förnekelse som demokratisk politik kan säkras och förbättras. (Mouffe 2005: 134f; min översättning)

För Butler handlar det mer om att inte riskera att ytterligare marginalisera de som inte passar in i en gemenskap baserad på identitet:

Om vissa liv, men inte andra, anses värda att leva, försvara och sörja, då kan detta sätt att särskilja liv inte förstås som ett identitetsproblem eller ens ett subjektproblem. Det är snarare frågan om hur makt utformar det fält inom vilket subjekt överhuvudtaget möjliggörs, eller rättare sagt, hur de omöjliggörs. (Butler 2010: 163; min översättning)

Hon fortsätter med att visa vad detta kräver av oss:

Och detta involverar en kritisk tankepraktik som vägrar att ta för givet det ramverk för identitetsbaserad kamp som utgår från att subjekt redan existerar, att de intar ett gemensamt offentligt rum och att deras skillnader kan förlikas om vi bara hade det rätta verktyget att bringa dom tillsammans på. (Butler 2010: 163; min översättning)

I *A&M* menar redaktörerna att det är väsentligt att framtiden fylls med ett specifikt innehåll eftersom det enbart är då vi vet vad vi kämpar för. Innehållet utgörs närmast en negation av våra nutida problem och orättvisor: ”Rasism, vapen, fängelser, nationsgränser och heteronormativitet finns inte längre” (A&M s. 221). Det som har möjliggjort detta är våra känslor – vi har alla blivit *bättre* människor. Politisk agonism verkar ha spelat ut sin roll då det som finns kvar att kämpa för är ”lite eklektiska” visioner som har ”nära till självironi, till skratt” (A&M s. 221). Det är en utopi där en heteronormativ feminitet inte längre finns och istället finns en åtrå som riktas mot ”att arbeta i trädgården eller skapa global tillgänglighet av bromsmedicin mot aids” (A&M s. 222). Det finns alltså åtrå, och således även sex, i denna utopi. Ur en psykoanalytisk synvinkel är det emellertid oklart hur begär skulle uppstå överhuvudtaget då det är beroende av överskridande av gränser, objekt, förbud och skillnader. ”Vem som får vem’ är en grundläggande feministisk fråga, och den mest fundamentala att utforska om den feministiska utopin ska kunna överleva” (A&M s. 222) skriver redaktörerna.

Jag håller med om att det är en viktig fråga (om än kanske inte den viktigaste) men undrar om svaret är så enkelt att vi ska kämpa för att ”alla kan älska den dom vill” (A&M s. 222). För vem är och vem är *inte*? Verkar inte denna utopi befolkas av färdiga subjekt som kan rikta sin pre- (eller post-) politiska kärlek mot ett annat färdigt subjekt? Kärlek, empati, omsorg är inte oviktiga begrepp – därför har feminister ägnat mycket text åt att analysera, kritisera och revidera dessa begrepp. I *A&M*:s utopi står de trots det oproblematiserade. Hur vi förhåller oss till dem är där istället en fråga om vilja (de som *vill* modra får göra det, de som *vill* älska får göra det, etcetera (A&M s. 221).

Nu är utopin förvisso inte en homogen värld enligt redaktörerna: ”En feministisk värld är heterogen, med många olika världar som lever jämte och genom varandra.” (A&M s. 221). Vad som strukturerar och konstituerar dessa olika världar uttalas dock inte. Det är i alla fall inte något ”med en universell klang som ska rädda mänskligheten” (A&M s. 221). Eftersom det politiska beskrivs som reducerat till ”eklektiska visioner” som ingen egentligen verkar ta på allvar, lutar det ändå åt identitetsbaserade gemenskaper – *communitites* – som alla samlas under en och samma sammanhängande, identitetskonstituerande och avpolitiserad ideologi. (Ironin i att vi kanske redan är där, och att det är en dystopi, undgår mig inte). Vilken avpolitiserad ideologi är dock svårt att säga: många ideologier (socialism, liberalism, konservatism, fascism) drömmer ju trots allt om en framtid där vi alla är bättre människor, där moralen tangerar politiken och där alla farliga skillnader och konflikter – både de verkliga och de imaginära – är uttraderade. Enda undantaget är den nyliberala varianten då den inte har behov av vare sig moral eller politik; snarare hyser den en dröm om upplösta nationsgränser och förstärkta identitetsbaserade skillnader med påföljande globala marknader och krig som båda går att tjäna pengar på (se Brown 2006b: 699; Brown 2016). Även i den fascistiska utopin får du älska den du vill, för du kommer bara kunna *vilja* älska den som fascismen tillåter dig att älska: det är vad en konstituerande makt innebär. Det är också därför de flesta poststrukturalistiska feminister ser utopier som antingen meningslösa eller kontraproduktiva att spekulera kring.

Det är alltid lätt att ironisera över utopier, och redaktörerna var väl medvetna om att de öppnade upp för kritik när de satte ord på sin utopi – men när den ligger så nära den liberala drömmen om mångfaldssamhället och i vissa fall till och med tangerar den ”etho-politiska” kommunitarianism som Rose (1999) menar är en senmodern och konserverande effekt av nyliberalism blir jag ställd. Än mer så när detta inte är nytt för feminister:

Idealet att transformera alla exkluderade identifikationer till inkluderade särdrag – att appropriera alla skillnader till en enhet – skulle innebära den hegelianska syntesens återkomst, vilken saknar en utsida och som genom att appropriera all skillnad som exemplariska särdrag av sig själv, blir en modell för imperialism, en modell som etablerar sig själv genom en romantisk, försåtlig och förtärande humanism. (Butler 1993: 116; min översättning)

Vad förväntas vi göra med de feminister som har kritiserat detta? De som inte nämns, eller värre, de som nämns som om de *inte* har framfört denna kritik? Är feminismen inget mer än en kritik av ’det onda’? När började feminister laborera med sådana

metafysiska enheter? Att sträva mot att göra politik till en fråga om moral kännetecknar vanligtvis en konservativ ideologi där en viss moral anses överordnad allt annat, inklusive folkviljan. I artikeln ”American Nightmare – Neoliberalism, Neoconservatism, and De-Democratization” skriver Brown:

Om exempelvis många inom vänstern delar högerens ambition att säkerställa kulturell och politisk hegemoni och att införa en moralisk ordning, då tål en sådan anti-demokratisk impuls noggrann granskning även om, nej, speciellt om, alla sidor pryder sig själva i demokratins mantel. (Brown 2006b: 691; min översättning)

Åter framträder behovet av ett större analytiskt sammanhang där varken vänstern, mitten, eller högern existerar i sina egna vacuum, och då inte heller våra egna feministiska begär och viljor.

Vad om jag *vill* älska ”fel” sorts femininet – den som vi enligt utopin inte bör ägna vår åtrå åt för att den är heteronormativ? Vad om mitt begär är fallogocentriskt konstituerat (vilket även icke-heterosexuella begär är, se Butler 1993; Edenheim 2015)? Vad om jag tycker en individ är vackrare än en annan trots att vi ska ha en ”feministisk åtrå som radikalt ifrågasätter att vissa uppfattas som vackra på bekostnad av andra” (A&M s. 222)? Bör jag skuldbeläggas? Vad gör vi med de som begär fel enligt den realistiska utopin? Än mer aktuellt och väsentligt är dock att fråga: vad gör vi här och nu med de som begär eller tycker fel? Är lösningen skuldbeläggande med alla de risker det innebär för en backlash? Eller är en radikaldemokratisk öppning mer givande, då den politiserar inte bara ”rätt och fel” utan även ”vi och de” – och därigenom förhindrar att det postpolitiska tillståndet som nyliberalism, konservatism och fascism får näring av kan fortsätta in i framtiden?

En av de solidaritetshandlingar som exemplifieras i *A&M* är den svenska hösten 2015, de månaderna då många fler än vanligt organiserade sig för att hjälpa ankommande flyktingar och det för ett kort och fantastiskt ögonblick faktiskt kändes som att vi vunnit över fascismen. Innan allt vände och blev så mycket värre än det varit. Men var det gemenskap som gjorde detta möjligt? Tänk om det var precis tvärtom, att det var just för att de solidariska handlingarna *inte* sattes in i en gemenskapens ram som de blev möjliga? Att det var just för att ingen avkrävdes en identitetsbaserad gemenskap som en större grupp människor vågade och ville hjälpa? Är inte en solidarisk handling just solidarisk för att den inte avkräver gemenskap? Hur vi åter kan få ett sådant tillstånd – och då helst utan att det krävs fler bilder på drunknade barn – är svårt att svara på. Att ytterligare betona behovet av en god gemenskap i kamp mot en ond gemenskap, att göra just det till det främsta politiska målet, ser jag dock som mer problematiskt för nutiden än som en lösning för en bättre framtid.

Således är min analys av den dominerande feministiska berättelsen inte enbart en fråga om att försvara den kritiska debattens roll inom akademien, även om det utgjort huvuddelen av min argumentation. Mitt envisa försvar av Mouffes agonism är ju framför allt grundat i en kritik av det postpolitiska tillståndet som gör den specifika nyliberala styrningen möjlig att passera som just opolitisk i samhället i stort. Men det är också en kritik som vill visa den feministiska forskningens möjligheter att politisera de element som denna nyliberala styrning är beroende av, där en del av de identiteter som många feminister har försvarat och kanske ser som oumbärliga för politisk förändring

Är inte en solidarisk handling just solidarisk för att den inte avkräver gemenskap?

”

måste genomgå samma kritiska analys som andra identiteter. När Wiegman (2000) i ”Feminism’s Apocalyptic Futures” visade att poststrukturalismens introduktion i början av 90-talet skapade en känsla hos dess kritiker att detta innebar slutet för feminismen, är det möjligt att denna undergångskänsla nu, cirka trettio år senare, har ersatts av en reaktionär *foundationalism*, där de tidigare hotfulla begreppen och kritikerna blivit hanterliga i form av fetischer och approprieringar. Om så är fallet – vilket min analys vill visa på – står vi inför en konflikt vars själva existens kommer vara svår att synliggöra. Det är min förhoppning att det inte enbart är jag och andra poststrukturalister som vill arbeta med att synliggöra den: i slutändan kräver ju agonismen inte en vinnande sida, den kräver enbart *fler* sidor; olika sidor som förklarar sig själva med sina egna argument. Vi bör således alla delta i denna strävan att argumentera med och mot varandra om vi vill verka för kritisk feministisk forskning och aktivism; eller med den vita, heterosexuella, medelklassfeministen Joan Scotts ord:

Med kritik menar jag inte enbart criticism, utan blottläggandet av varje tankesystems motsägelser och brister [...]. Den kritik jag avser är inte detsamma som bråk mellan olika fraktioner, skilda identiteter eller strategiska positioner (skillnad vs likhet, liberal vs socialist, hetero vs queer, vita kvinnor vs svarta kvinnor, västvärlden vs tredje världen). Det är istället en granskning av själva de villkor som organiserar våra handlingar [...]. (Scott 2008: 7; min översättning).

Referenser

- Andersson, Bridget (2000) *Doing the dirty work: the global politics of domestic labour*. London: Palgrave.
- Berlant, Lauren (1997) *The queen of America goes to Washington City: Essays on sex and citizenship*. Durham/London: Duke University Press.
- Bieler, Andreas och Lindberg, Ingemar (red) (2010) *Global restructuring, labour, and the challenges for transnational solidarity*. Abingdon: Routledge.
- Brown, Wendy (1995a) Postmodern exposures, feminist hesitations. *States of injury - power and freedom in late modernity*. Princeton: Princeton University Press.
- Brown, Wendy (1995b) Rights and losses. *States of injury - power and freedom in late modernity*. Princeton: Princeton University Press.
- Brown, Wendy (2001) *Politics out of history*. Princeton University Press.
- Brown, Wendy (2002) Suffering the paradoxes of rights. Brown, Wendy och Halley, Jane (red) *Left legalism/Left critique*. Durham/London: Duke University Press.
- Brown, Wendy (2005a) Neoliberalism and the end of liberal democracy. *Edgework: Critical essays on knowledge and politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Brown, Wendy (2005b) Feminism unbound: Revolution, mourning, politics. *Edgework: Critical essays on knowledge and politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Brown, Wendy (2005c) Freedom's silences. *Edgework: Critical essays on knowledge and politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Brown, Wendy (2006a) Nyliberalismen och den liberala demokratins fall. *Fronesis* 22-23: 106-127. Översättning Sara Edenheim.
- Brown, Wendy (2006b) American nightmare: Neoliberalism, neoconservatism, and de-democratization. *Political Theory* 34(6): 690-714.
- Brown, Wendy (2006c) *Regulating aversion: tolerance in the age of identity and empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Brown, Wendy (2007) The return of the repressed: Sovereignty, capital, theology. David Campbell och Schoolman, Morton (red) *The new pluralism: William Connolly and the contemporary global condition*. Durham/London: Duke University Press.
- Brown, Wendy (2008) Nyliberalismen och den liberala demokratins slut. Brännström, Leila och Gundenäs, Henrik (red) *Att vinna framtiden åter. Texter om makt och frihet i senmoderniteten*. Fronesis Förlag. Översättning Sara Edenheim.
- Brown, Wendy (2016) *Undoing the demos - Neoliberalism's stealth revolution*. New York: Zone books.
- Butler, Judith (1993) *Bodies that matter - on the discursive limits of sex*. New York: Routledge.
- Butler, Judith (2001) The question of social transformation. *Undoing gender*. New York: Routledge.
- Butler, Judith (2010) *Frames of war - when is life grievable?* London: Verso.
- Carbin, Maria och Tornhill, Sofie (2004) Intersektionalitet - ett oanvändbart begrepp? *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3(4): 111-114.
- Carlson, Åsa (2000) Subjekt och agentskap. Seyla Benhabib och Judith Butler. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2(4): 5-26.
- Cheah, Pheng (2006) The limits of thinking in decolonial strategies. *Townsend papers in the humanities*. <http://townsendcenter.berkeley.edu/article10.shtml> [22 augusti 2016].
- Connell, Raewyn (2008) The neo-liberal parent and schools. George Martell, George (red) *Breaking the iron cage, resistance to the schooling of global capitalism*. Canadian Center for Policy Alternatives.
- Cuesta, Marta och Liinason, Mia (2016) *Hoppets politik - feministisk aktivism i Sverige idag*. Göteborg: Makadam.
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene och Mulinari, Diana (2003) Intersektionalitet som teoretisk ram vs mångfaldsperspektivets tomma retorik. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 14(3-4): 159-162.
- Derrida, Jacques (1994) *Specters of Marx - the state of debt, the work of mourning and the New International*. New York: Routledge.
- Edelman, Lee (2004) *No future - Queer theory and the death drive*. Durham/London: Duke university press.
- Edenheim, Sara (2010a) Politics out of time: Historical expertise and temporal claims in Swedish governmental reports. Lundqvist, Åsa och Petersen, Klaus (red) *In experts we trust*.

- Knowledge, politics and bureaucracy in Nordic welfare states*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Edenheim, Sara (2010b) Några ord till mina kära mödrar, ifall jag hade några. *Tidskrift för genusvetenskap* 31(4): 108-119.
- Edenheim, Sara (2013) Feministisk dissensus och den icke-identiska feminismen. Ett försök. *Tidskrift för genusvetenskap* 34(4): 138-145.
- Edenheim, Sara (2015) Performativity as a symptom. The trembling body in the works of Butler. *Lambda Nordica* (20)2-3: 125-148.
- Edenheim, Sara och Persson, Cecilia (2006) Enade vi falla, söndrade vi stå. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 27(3): 7-18.
- Edenheim, Sara och Rönnblom, Malin (2012) Rädslans politik. *Glänta* 2-3: 17-30.
- Edenheim, Sara och Rönnblom, Malin (2014) Akademisk feminism. Institutionalisering, organisering och kritik. *Tidskrift för genusvetenskap* 35(1): 99-121.
- Edenheim, Sara och Rönnblom, Malin (2016) Representations of equality: Processes of depoliticization of the citizen-subject. Danielsen, Hilde, Jegerstedt, Kari, Muriaas, Ragnhild och Ytre-Arne, Brita (red) *Gendered citizenship and the politics of representation*. London: Palgrave.
- Ek, Ann-Charlotte och Safrankova, Camilla (2015) Workshop – att skapa rum för möten som kan förändra. *Högre utbildning* 5(2): 87-97.
- Fahlgren, Siv, Mulinari, Diana och Sjöstedt Landén, Angelica (red) (2016) *Ambivalenser och maktordningar – feministiska läsningar av nyliberalism*. Göteborg: Makadam.
- Fahlgren, Siv (2016) Ambivalenta feministiska positioner i en nyliberal akademi. Fahlgren, Siv, Mulinari, Diana och Sjöstedt Landén, Angelika (red) *Ambivalenser och maktordningar*. Göteborg: Makadam.
- Feminist contentions – a philosophical exchange* (1995) Benhabib, Seyla, Butler, Judith, Cornell, Drucilla och Fraser, Nancy. New York: Routledge.
- Fukuyama, Francis (1992) *The end of history and the last man*. New York: Free Press.
- Haraway, Donna (1991) Gender for a Marxist dictionary. *Simians, cyborgs, and women*. London: Free Association.
- Hemmings, Clare (2005a) Telling feminist stories. *Feminist Theory* 6(2): 115-139.
- Hemmings, Clare (2005b) Invoking affect: cultural theory and the ontological turn. *Cultural Studies* 19(5): 548-567.
- Hemmings, Clare (2007) What is a feminist theorist responsible for? Response to Rachel Torr. *Feminist Theory* 8(1): 69-76.
- Hemmings, Clare (2012) Affective solidarity: feminist reflexivity and political transformation. *Feminist Theory* 13(2): 147-161.
- hooks, bell (1984) *Feminist theory from the margin to the center*. Boston: South End Press.
- Lykke, Nina (2003) Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 24(4): 47-56.
- Lykke, Nina (2013) Generationsfeminisme – nej tak! *Tidskrift för genusvetenskap* 33(4): 145-146.
- Lyotard, Jean-Francois (1979) *La condition postmoderne. Rapport sur le savoir*. Paris: Editions du Minuit.
- Maldonado-Torres, Nelson (2011) Thinking through the decolonial turn: post-continental interventions in theory, philosophy, and critique – an introduction. *Transmodernity* 1(15): 1-15.
- Martinsson, Lena (2016) Den aktiv/istiska företagaren. Fahlgren, Siv, Mulinari, Diana och Sjöstedt Landén, Angelika (red) *Ambivalenser och maktordningar*. Göteborg: Makadam.
- Mignolo, Walter (2011) *The darker side of Western modernity: Global futures, decolonial options (Latin America otherwise)*. Durham/London: Duke University Press Books.
- Mouffe, Chantal (2005) *The democratic paradox*. London: Verso.
- Mulinari, Diana (2014) Debatten kan splittra vänstern. *Sydsvenskan* 27 november.
- Pearce, Lynne (2004) *The rhetorics of feminism: Readings in contemporary Cultural theory and the popular Press*. London: Routledge.
- Riley, Denise (1988) *Am I that name? Feminism and the category of women in history*. London: MacMillan.
- Ross, Kristin (2010) Demokrati till salu. *Vad innebär det att vara demokrat?* Hägersten: Tankekraft Förlag.

- Rönblom, Malin (2011) Vad är problemet? Konstruktioner av jämställdhet i svensk politik. *Tidskrift för genusvetenskap* 32(2-3): 33-56.
- Rose, Nikolas (1999) *The powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scott, Joan W. (2008) Introduction: Feminism's critical edge. Scott, Joan W. (red) *Women's studies on the edge*. Durham/London: Duke University Press.
- Scott, Joan W. (2005) Against eclecticism. *differences* 16(3): 114-137.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (2003) Paranoid reading and reparative reading, or, You're so paranoid, you probably think this essay is about you. *Touching feeling: Affect, pedagogy, performativity*. Durham/London: Duke University Press.
- Siim, Birte och Borchorst, Anette (2010) The multicultural challenge to the Danish welfare state: Tensions between gender equality and diversity. Fink, Janet och Lundkvist, Åsa (red) *Changing relations of welfare*. Farnham: Ashgate.
- Somek, Alexander (2011) *Engineering equality: An essay on European anti-discrimination law*. Oxford Scholarship Online.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (2004) Righting wrongs. *The South Atlantic Quarterly* 103(2-3): 523-581.
- Talshir, Gayil (2005) Knowing Right from Left: the politics of identity between the radical left and far right. *Journal of Political Ideologies* 10(3): 311-335.
- Therborn, Göran (2014) *The killing fields of inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Wiegman, Robyn (2000) Feminism's apocalyptic futures. *New Literary History* 3(4): 805-825.

Sara Edenheim

Lektor vid Umeå centrum för genusstudier

sara.edenheim@umu.se